

2024-05-16
S2019/01522
S2021/02640
S2024/01004 (delvis)

Socialdepartementet

Socialstyrelsen
106 30
Stockholm

Uppdrag att genomföra insatser för att stärka och utveckla den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården

Regeringens beslut

Regeringen ger Socialstyrelsen i uppdrag att genomföra insatser för att stärka och utveckla den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården.

Socialstyrelsen ska när uppdraget utförs föra dialog med och inhämta kunskap och erfarenheter från berörda myndigheter, däribland Inspektionen för vård och omsorg (IVO), Kriminalvården, Polismyndigheten, Rättsmedicinalverket, Statens beredning för medicinsk och social utvärdering och Statens institutionsstyrelse.

Socialstyrelsen ska också föra dialog med och inhämta kunskap och erfarenheter från Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), regioner, kommuner, professionsföreningar, patient-, brukar- och anhörigorganisationer samt andra berörda aktörer t.ex. lärosäten och organisationer som företräder barn och unga.

Socialstyrelsen ska senast den 30 november 2024 lämna en delredovisning av uppdraget till Regeringskansliet (Socialdepartementet). Delredovisningen ska innehålla en plan för uppdragets genomförande, inbegripet de insatser och aktiviteter som Socialstyrelsen avser att vidta inom ramen för uppdraget.

Socialstyrelsen ska senast den 30 november 2025 respektive den 30 november 2026 lämna en delredovisning av uppdraget till Regeringskansliet (Socialdepartementet). Delredovisningen ska innehålla en beskrivning av de insatser som har vidtagits inom ramen för uppdraget samt planerade åtgärder och aktiviteter.

Socialstyrelsen ska senast den 30 november 2027 lämna en slutredovisning av uppdraget till Regeringskansliet (Socialdepartementet). Slutredovisningen ska innehålla en bedömning av eventuella behov av fortsatta utvecklingsinsatser inom området och förslag på hur Socialstyrelsen kan stödja ett sådant fortsatt utvecklingsarbete, inbegripet kostnadsberäkningar för dessa föreslagna insatser. Eventuella förslag i denna del ska vara ändamålsenliga och kostnadseffektiva, rymmas inom befintliga ekonomiska ramar och ta hänsyn till berörda myndigheters samlade administrativa börda.

För uppdraget får Socialstyrelsen under 2024 använda 11 000 000 kronor som ska redovisas mot det under utgiftsområde 9 Hälsovård, sjukvård och social omsorg för budgetåret 2024 uppförda anslaget 1:8 Bidrag till psykiatri, anslagsposten 3 Till Kammarkollegiets disposition.

Medlen utbetalas engångsvis efter rekvisition till Kammarkollegiet senast den 1 december 2024.

Medel som inte har använts för avsett ändamål ska återbetalas senast den 31 mars 2025 till Kammarkollegiet. Vid samma tidpunkt ska en ekonomisk redovisning av använda medel lämnas till Kammarkollegiet.

Redovisning, rekvisition och återbetalning ska hänvisa till diarienumret för detta beslut.

Regeringen beslutar att uppdraget till Socialstyrelsen rörande den barn- och ungdomspsykiatriska heldygnsvården inklusive den psykiatriska tvångsvården (S2019/01522) ska upphöra.

Ärendet

En central utgångspunkt inom hälso- och sjukvården är att patienter så långt som möjligt ska få vara delaktiga och utöva inflytande över den hälso- och sjukvård som de tar emot. Principerna om frivillighet och patientinflytande är även en central utgångspunkt vid sådan vård som ges enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (förkortad LPT) och lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård (förkortad LRV). Detta medför att även den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården omfattas av de grundläggande krav som gäller för hälso- och sjukvården i stort, bl.a. att vården ska vara jämlik, av god kvalitet, respektera och främja patientens

integritet, självbestämmande och delaktighet, vara säker och lätt tillgänglig samt tillgodose patientens behov av trygghet och säkerhet i vården.

Regeringen har vidtagit flera insatser i syfte att bidra till kompetens- och kvalitetsutveckling samt åtgärder för att stärka barnrättsperspektivet, rättssäkerheten och säkerheten i vården för de personer som tvångsvårdas med stöd av LPT eller har överlämnats till vård enligt LRV, för såväl barn och unga som vuxna. Detta har bl.a. innefattat ett uppdrag till Socialstyrelsen att stödja kompetens- och kvalitetsutveckling i den barn- och ungdomspsykiatriska heldygnsvården inklusive den psykiatriska tvångsvården, inbegripet att arbeta för att säkerställa en god kvalitet i patientregistret vad gäller statistik om psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård (S2019/01522, S2021/00823). Medel för att stärka och utveckla tvångsvården och den rättspsykiatriska vården har även avsatts genom årliga överenskommelser mellan staten och SKR inom området psykisk hälsa och suicidprevention.

I syfte att utveckla kunskapen om den vård som bedrivs enligt LPT och LRV för personer över 18 år har Socialstyrelsen haft i uppdrag att genomföra en kartläggning av den psykiatriska tvångsvården respektive den rättspsykiatriska vården (S2021/02640). Uppdraget redovisades i augusti 2023.

Socialstyrelsen konstaterar i sin slutredovisning att det tycks finnas oskäligen praxisvariationer i tvångsvården, när det gäller såväl andelen personer som får tvångsvård vid ett första insjuknande som hur regionerna arbetar för att undvika att behöva använda tvångsvård och tvångsåtgärder. Socialstyrelsen konstaterar vidare att patienter som tvångsvårdats inte får tillräckligt stöd efter utskrivning, vilket kan öka risken för återinläggning, självskador och suicid, samt att det finns stora utvecklingsbehov när det gäller bl.a. lokaler och vårdmiljö, bemanning och kompetens, samt delaktighet och återhämtning. Ett annat viktigt utvecklingsområde är, enligt Socialstyrelsen, att utveckla inrapporteringen av statistik om tvångsvården då detta kan ge bättre förutsättningar för att fylla de kunskapsluckor som finns inom delar av den psykiatriska tvångsvården, såväl när det gäller tvångsåtgärder som vårdåtgärder.

Slutsatserna från kartläggningen pekar, liksom tidigare utredningar och rapporter inom området, på att det finns omfattande behov av kompetens- och kvalitetsutveckling inom området.

Bergwallkommissionen (Ju 2013:18) konstaterar i sitt betänkande Rapport från Bergwallkommissionen (SOU 2015:52) att det förekommer stora praxisvariationer mellan de regioner som bedriver rättspsykiatrisk vård, såväl när det gäller bl.a. organisationsform som den vård och behandling som erbjuds patienterna. Bergwallkommissionen anser att insatser bör vidtas för att främja vårdens kvalitet, stärka kunskapsstyrningen och utveckla vårdens innehåll.

Liknande synpunkter har framförts, gällande den psykiatriska heldygnsvården och tvångsvården, i den nationella samordnaren inom området psykisk hälsa (S 2015:09) betänkande För barnets bästa? Utredningen om tvångsåtgärder mot barn i psykiatrisk tvångsvård (SOU 2017:111). Den nationella samordnaren påpekar att det finns stora behov av att utveckla och öka kvaliteten i den psykiatriska heldygnsvården, inklusive den psykiatriska tvångsvården, för både barn och vuxna. Detta inbegriper, men är inte begränsat till, aspekter som rör kompetens, delaktighet, bemötande, rätts-säkerhet, insatser för att undvika tvångsåtgärder samt åtgärder för att utveckla vården och vårdmiljön.

Även Samsjuklighetsutredningen (S 2020:08) konstaterar i sitt betänkande Från delar till helhet – Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja (SOU 2023:5) att nationella initiativ behöver vidtas för att öka kunskapen om tvångsvårdens bedrivande och utveckla stödet till regionerna i syfte att främja rättssäkerheten och säkerställa att tvångsvården är trygg och meningsfull.

Patienter som vårdas med tvång är i en särskilt utsatt ställning och det är därför av största vikt att dessa patienter erbjuds en vård som är jämlik, säker och av god kvalitet samt att rättssäkerheten respekteras. Med anledning av de utvecklingsbehov som har identifierats inom ramen för redovisade kartläggningar och rapporter, och som ett led i regeringens strävan att utveckla den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården, anser regeringen att ett nationellt utvecklingsarbete ska genomföras i syfte att stärka och utveckla den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården.

Uppdraget till Socialstyrelsen ges mot denna bakgrund och omfattar såväl barn och unga som vuxna. Det särskilda uppdraget till Socialstyrelsen

rörande den barn- och ungdomspsykiatriska heldygnsvården inklusive den psykiatriska tvångsvården (S2019/01522) bör därför upphöra.

Närmare om uppdraget

Inom ramen för uppdraget ska Socialstyrelsen genomföra insatser för att stärka och utveckla den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården för såväl barn och unga som vuxna. Uppdraget omfattar såväl öppen som sluten psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård liksom psykiatrisk heldygnsvård för barn och unga. När det bedöms lämpligt ska även psykiatrisk heldygnsvård för vuxna omfattas av uppdraget.

Uppdraget inbegriper, men är inte begränsat till, åtgärder för att bidra till kompetens- och kvalitetsutveckling i berörda verksamheter samt insatser för att stärka kunskapsstyrningen, däribland genom framtagandet av ändamålsenliga kunskapsstöd samt genom kartläggningar och analyser för att även fortsättningsvis utveckla kunskapen om patientgruppen samt om vården och omsorgen ur olika aspekter. Vidare ingår att vidta insatser för att förebygga och minska behovet av tvångsåtgärder, stödja patienters återhämtning, delaktighet och personcentrering samt förbättra statistik och uppföljning inom den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården. Det senare genom att verka för förbättrad statistik och inrapportering till myndighetens patientregister samt genom att utveckla arbetet med att regelbundet sammanställa och tillgängliggöra tvångsvårdsrelaterad statistik för regioner och beslutsfattare som grund för analyser och förbättringsarbete. I denna del bör även ingå att utveckla indikatorer för att kunna följa bl.a. vårdinnehåll, patienternas upplevelser av tvångsvården och aspekter som rör mänskliga rättigheter. All statistik ska så långt som möjligt vara könsuppdelad.

I uppdraget ingår även att verka för att förebygga psykiatrisk tvångsvård samt att uppmärksamma vård- och omsorgskedjor före och efter psykiatrisk tvångsvård respektive rättspsykiatrisk vård, inbegripet ett arbete för att förbättra samverkan för att främja en god vård och en socialtjänst med god kvalitet för enskilda som under eller efter utskrivning från öppen eller sluten psykiatrisk tvångsvård eller rättspsykiatrisk vård behöver insatser från socialtjänsten, den kommunalt finansierade hälso- och sjukvården eller den regionfinansierade öppna vården. Insatser kan t.ex. omfatta stöd för att säkra boende, sysselsättning, en fast vårdkontakt, omvårdnads- och rehabiliteringsinsatser, samt för att säkra tillgången till specialiserad vård och

läkemedelsgenomgångar.

Ett annat viktigt utvecklingsområde är att även fortsättningsvis verka för att stärka rättssäkerheten i tvångsvården bl.a. genom att utveckla information till patienterna om deras rättigheter samt genom stöd till verksamheterna när det gäller tillämpningen av lagstiftningen. Rättssäkerheten i tvångsvården behöver även fortsatt stärkas för att förebygga och motverka våld och övergrepp, samt gällande brottsoffers rättigheter genom bl.a. information, riktlinjer och stöd.

En viktig utgångspunkt för arbetet med uppdraget ska vara att ta om hand iakttagelserna från tidigare rapporter och utredningar inom området, t. ex. Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2022–2023. Vidare ska iakttagelserna och förslagen från Civil Rights Defenders i rapporten Frihetsberövade brottsoffers rättigheter i svensk tvångsvård (2022) särskilt tas i beaktande liksom rapporter och slutsatser från internationella organ som granskar efterlevnaden av konventioner om mänskliga rättigheter. I syfte att stärka den statliga styrningen med kunskap till stöd för huvudmännen och professionen ska även resultaten från uppdraget till IVO att förstärka och utveckla tillsynen och uppföljningen av den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården (S2021/04972) genomgående beaktas.

Socialstyrelsen ska när uppdraget utförs särskilt verka för att arbeta stödjande, inkluderande och utåtriktat. Detta förutsätter att Socialstyrelsen arbetar i nära dialog med berörda aktörer inom ramen för uppdraget samt kontinuerligt vidtar insatser för att sprida, kommunicera och bidra till implementering av framtagen kunskap och andra iakttagelser på ett lättillgängligt och målgruppsanpassat sätt.

En utgångspunkt i arbetet, när det gäller barn och unga under 18 år, ska vara Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), som gäller som lag. Det är centralt att barnrättsperspektivet kontinuerligt stärks inom tvångsvården och att barn får sina rättigheter tillgodosedda. Socialstyrelsen ska därför, inom ramen för uppdraget, fortsatt arbeta med att särskilt utveckla stöd och arbetsätt utifrån ett barnrättsperspektiv.

Socialstyrelsen ska när uppdraget utförs, utöver barnrättsperspektivet, genomgående beakta jämställdhetsperspektivet, funktionshinders-

perspektivet, mänskliga rättigheter, ungdomsperspektivet,
brottsofferperspektivet samt det brottsförebyggande perspektivet.

På regeringens vägnar

Jakob Forssmed

Andrea Larsson

Kopia till

Statsrådsberedningen, Internrevision
Justitiedepartementet/DÅ, KRIM, L5, PO
Socialdepartementet/SAM, SL, SOF
Finansdepartementet/BA
Arbetsmarknadsdepartementet/JÄM, MRD
Förvaltningsavdelningen, Ekonomi och affärer
Riksdagens socialutskott
Kammarkollegiet
Folkhälsomyndigheten
Inspektionen för vård och omsorg
Kriminalvården
Polismyndigheten
Rättsmedicinalverket
Statens beredning för medicinsk och social utvärdering
Statens institutionsstyrelse
Sveriges Kommuner och Regioner
Civil Rights Defenders